

МАТЕРИАЛИ И ТЕХНИКИ ЗА ИЗОБРАЗЯВАНЕ ЧРЕЗ АПЛИКИРАНЕ

Николай Гюлчев

Детската изобразителна дейност е продуктивна творческа дейност. Тя е резултат от перцептивни и практически действия, на базата на които се създават образи със специфична характеристика и естетическа стойност. По художествената си природа те са израз на естетическо отношение към действителността и наложените визуални, акустични и други образи.

Дефинираната същност на изобразителната дейност очертава важното ѝ място сред средствата на естетическо възпитание и изключителна роля за естетическото формиране на детската личност, за създаване на естетическо отношение и възпитаване на естетически критерии. Най-пълнен и обобщен израз на **естетическото** е изкуството, обхващащо областта на художественото творчество. Затова целият кръг от въпроси на естетическото възпитание е свързан най-тясно с проблемите на изкуството. Съответно, възпитаването на потребност от наслаждаване на изкуството, на стремеж към активно участие в художественото творчество е една от първостепенните задачи на естетическото възпитание.

Учебната изобразителна дейност се обуславя от художествената характеристика и предназначение на изобразителните изкуства. Т.е. художествената природа на дейността съдържа потенциал от ценности, които се разкриват чрез обучението.

В условията на педагогическия процес, за осъществяване на изобразителната дейност от важно значение е овладяване на техническите страни на художествения строеж, познаването както и прилагането на изобразителните материали в зависимост от начините за изобразяване. В "Технически наръчник на художника" Кирил Цонев изразява следното схващане за изобразителната техника: "От научна гледна точка под думата техника се разбира онзи начин на изграждане, който дава възможност на отделния художник да използва положителните страни на материалите, влизащи в състава на картината (произведението) и като избягва недостатъците на тези материали, да разкрие непосредствено, убедително, ясно и индивидуално съдържанието на картината (произведението)" (12, 5).

Специалното място на изобразителните материали и техники в дет-

ската изобразителна дейност е подчертавано в изследванията на В. Димчев, Ц. Шейтанова, Др. Немцов, Огнян Занков. Според Ц. Шейтанова изобразителните техники са звено в изобразителната дейност и имат голямо значение за развитието на детските творчески способности. Др. Немцов, изследвайки материалите по рисуване и начините на употреба подчертава – “материалите за рисуване и начините за използването им в началния курс имат първостепенно практическо значение. Обучението по рисуване не се състои само в овладяване начините на работа с материалите за рисуване, но от методическа гледна точка именно те са първото нещо, с което трябва да се запознаят обучаваните.” (6, 45). Относно изобразителните умения и техники на изпълнение Огнян Занков казва: “колкото и да са богати възприятията, образните представи, впечатленията и емоционалните преживявания на децата, колкото и да е развито тяхното въображение и мислене, от тях не може да се очаква да създават оригинални по замисъл, изразителни и въздействащи в композиционно и цветово отношение рисунки, апликации и пластики, ако те не притежават необходимия минимум от достъпни за възрастта им изобразителни умения и техники за работа с различни материали и помагала.”(10, 136). Затова, една от основните цели на обучението по изобразително изкуство, единодушно под-

чертавана, е усвояване на технически прийоми на работа с различни материали. Същевременно овладяването на технически навици е наложително, тъй като отсъствието им често води до снижаване на интереса у децата към изобразителната дейност, предизвиква чувство на неудовлетвореност и спъва художественото развитие.

Установено е, че детското творчество е непреднамерено и до голяма степен се ръководи от интуицията. Децата са изобретателни и находчиви в избора на материали и инструменти. Тяхното творчество се намира в пълна зависимост от материала, от неговото количество и разнообразие. Материалът стимулира и в отделни случаи подсказва съдържанието. Той развива едни или други способности: в един случай графичните, в друг – живописните или декоративните. По тази причина съдържанието на обучението по изобразително изкуство се гради върху същността на изразния език на видовете изобразителни изкуства: живопис, графика, скулптура, приложно-декоративни изкуства. Аналогично е учебното съдържание по изобразителни дейности в Програмите за възпитателна работа в детската градина, което е структурирано около *рисуване, апликиране, моделиране* и декоративните им разновидности. Осъществяването му е подчинено на максималното обвързване на задачите във всички видове художествени

дейности, като се търси единството, общото и различното в тях.

За детската изобразителна дейност, конкретизира В. Димчев, през предучилищния период е свойствено обобщено възприемане и отразяване на предметите, опростеност, липса на светлосянъчна тоналност, проявява се чувство за симетрия и ритъм в композицията. Особено подчертана е ритмичната постройка, изразяваща се в повторение на вече създадени образи и изобразителни форми (4). На тези типични качества на детското произведение сходства се откриват в художествените принципи на приложното изкуство. Основание, поради което В. Димчев препоръчва присъщата за детето ритмика и своеобразна “стилизация” да се използва в приложно-декоративната работа. Особено отчетливо тази декоративност и стилизация се извява в изобразителната дейност *Апликиране*.

“Апликиране” е сред основните изобразителни дейности, чрез които в обучението децата се запознават с особеностите на декоративния изобразителен език. Определя се като декоративно-силуетен начин на изобразяване поради характерните признаци: силуетност, плоскостна и обобщена трактовка на образа, еднородност на цветовите петна. Като художествена дейност не е самоизява на спонтанни процеси в детското съзнание, а познание и отражение на действителността със специфични

изразни средства. Своеобразието на използваните средства се отразява на зрително възприетия външен облик на предметите, на представите и преживяванията и подчинява изображението на декоративните закономерности.

В апликацията материалите, в смисъл инструментариум, оборудване, средства, определят техническите варианти на изпълнение, а техническият подход като намерение в етапа на идейния замисъл предполага осъществяване на изображението с конкретни материали. В процеса на изобразяване материали и технология са във взаимозависимост и в единство градят структурата на образа.

Апликацията в изобразителната дейност се категоризира в няколко аспекта. Според предназначението и трактовката на образа бива **орнаментална и тематична**, според начина на изграждане на изображението – **плоскостно-декоративна и релефно-пластична**. В зависимост от съдържанието Ц. Шейтанова и М. Гусакова подразделят апликацията на предметна, сюжетна и декоративна (15), (1). Всеки от видовете е свързан с качествени страни на произведението и състроежа на художествения образ.

Орнаменталната апликация е локализирана в границите на декоративната композиция, цвят и стилизирана форма. Свързана е по стилистика пряко с проектантския етап при създаване на декоративна украса за

съответното изделие. Това предназначение определя строежа на орнаментиката чрез характерната за обрания език на приложните изкуства условност на изображението.

Тематичната апликация обхваща кръг от произведения, обединени от сюжетната трактовка на изображението. По този признак **сюжетната апликация** е аналог на тематичната. Сюжетът в изобразителното изкуство е обвързан с определен, фиксиран момент, който дава нагледна характеристика за образ, идея, конфликт или събитие. Очертаният обхват подчинява образността в апликацията на житейска или фантазна ситуация от персонажи, предмети, които са групирани в статична или динамична композиция. Цялостното въздействие се изгражда чрез композиционно и пространствено разположение на фигурите. Тематичната апликация, освен посочените качества на сюжетната, включва и изображения, в които на преден план е формата, нейната автономност. Тук се отнасят изображения, в които формите се възприемат не като съответствие на обективна външна даденост, а като чиста визуалност – съотношения на линии, петна, пространствени планове. Целта е не толкова сходство с действителността, а самостоятелно изображение, придаващо чрез абстрактни форми определен художествен образ.

Предметната апликация се изготвя главно от структурни фигури с

оглед подобие на реални или представни обекти от действителността. Чрез този вид апликация децата навлизат в изразния език на изобразителната дейност – *апликиране* поради достъпността и обобщената формална структура. Детето е заобиколено от значително количество предмети. Установено е, че изобразителното им усвояване рационално се осъществява чрез съотнасяне към геометрични еталони. Сходството на предметите с техните изображения определя и предаваната форма. Затова предимно изобразяваните предмети от обкръжаващия свят се съпоставят с геометрични фигури като кръг, триъгълник, правоъгълник и т. н. При запознаването и възпроизвеждането на познати обекти от околната действителност предметната апликация, особено при първите изобразителни прояви, е водеща тъй като осигурява на децата модел за изграждане на изобразителната форма.

Декоративната апликация се отличава с обобщени форми, повишена цетова наситеност, контраст, ритмична организация, условност на цетата. Специалистите подчертават, че основно, водещо качество на способностите за декоративно творчество е художественото въображение. Но, различно от изящните видове произведения, отразяващи реалистично действителността, в декоративното изкуство от художественото въображение се изисква главно комбиниране на представи, а също и създаване

на нови чрез съчетаване на придобитите. Даже в случаи, когато в това изкуство се срещат вещи, изобразяващи реални предмети, те са преобразувани от въображението на автора в съответствие с условията на декоративния образ или функционалните задачи на художественото изделие. Декоративното изобразяване си служи с обобщение, дори символизация на образа. Понякога е достатъчно вместо да бъде предаден подробно външния вид на предмета да се означи само едно от неговите качества, по които той може да бъде разпознат (напр. силуетът на обекта или отделни характерни детайли). Същевременно за декоративното въздействие на определено произведение е необходима съответна ритмична съгласуваност на използваните изобразителни форми. Ритъмът контролира естетическата мярка, организира в единство, в съзвучие изобразителните средства. Посочените компоненти са типични за декоративната апликация. Изразителността в нея се определя от ритмични структури, в които участват цвят, форми, орнамента. Строежът на структурите се осъществява главно чрез: 1) повтаряемост – съчетание на еднородни елементи и 2) чрез редуване – съпоставка на различни по форма и величина изобразителни елементи. Прилагайки ги в апликацията, детето се стреми да създава изображение върху основата на непосредствения сетивен, зрителен

опит и представите за пластически качества на обектите и явленията. Тази насоченост на изобразителния процес надхвърля рамките на декоративната композиция и придава на декоративната апликация по-широк обхват. Към нейните особености могат да бъдат съотнесени орнаментални и “предметни” разновидности, а поради възможността за “обективно” възпроизвеждане на пространството и “тематични” варианти.

Формулирането на апликацията като плоскостно-декоративна и релефно-пластична е свързано с метода на изграждане и с техническото устройство на изображението. **Плоскостно-декоративната апликация** обхваща способности, при които резултатът е композиционно единство от изразни средства, като цвят, материя, фактура. Изображението от еднослойно, двуслойно и многослойно апликиране се гради не с оглед обемен ефект, а с цел обогатяване и усложняване на цветовата и фигуративна конфигурация. Плоскостната основа запазва двуизмерността и във вариантите на положени разнородни изобразителни материали. **Релефно-пластичната** разновидност си служи освен с изброените средства на плоскостно-декоративната апликация и с обем. Различието е във водещата роля на обемът, който изявява пластичните качества на формата. Поради триизмерността на изображението цветът е с подчинена роля. В един случай участва в групировката, а в

други е игнориран. Тази страна свързва релефно-пластичната апликация с качествата на релефа и със съответната постановка на обемния силует.

Представените видове апликацията очертават обхват, в който се налага интегралната същност. Обусловена от универсални изразни средства като цвят, композиция, форма, апликация се гради чрез характерния език на рисунката и живописа, на моделирането и скулптурата. Тази свойственост ѝ придава синтетичен характер. На практика, в апликацията се осъществява взаимовръзка, преплитане на един художествен ред в друг чрез съединяване на характерни за отделни изобразителни изкуства изразни средства. Но структурната взаимозависимост не е с оглед поглъщане, а води към обогатяване на изображението. В процеса на художественото усвояване на дейността този синтетизъм увеличава художествените възможности на апликацията и разширява творческите възможности за изпълнение. Същевременно поради характера на дейността, децата имат възможност комплексно да усвояват еталони (напр. единство на цвят и форма, единство на обем и форма и пр.), необходими за естетическото усвояване на действителността. В основата на тези качества е строежът на образа, формопластическата страна на апликацията. Осъществяването на изображението се постига с помощта на съот-

ветни за дейността средства, зависи от художествените материали и от начина на тяхното включване в художествения процес.

Материалите, участващи в структурата на апликацията, обособени от произход и свойства, систематизираме в следните основни групи:

1. Кожа
2. Метал
3. Текстилни материали
4. Хартия
5. Пластмасово фолио
6. Хербаризирани растения
7. Допълнителни вещества

Кожа

В обучението приложението на **кожата** е ограничено, но художествените ѝ качества я проявяват като ценен материал. Не само като носител на традиционна линия, но поради силна изразителност, пластични качества, мека повърхност, разнообразна структура и т. н. е оправдано използването на този материал в учебния процес. За учебната апликация най-достъпни са отпадъчни изрезки от натурална или синтетична кожа. Изображението може да бъде изградено от едната или другата разновидност, или да е резултат от съчетание на различни материали. Важна, привлекателна страна е многовариантността на подхода – извиване, изплитане, наслояване и пр. с въздействащ орнаментално-декоративен ефект. Примери за художестве-

но приложение на кожа се откриват в приложно-декоративните изкуства. (вж. 11). Диапазонът е изключително богат, но за учебния процес е достатъчно да се подберат достъпни за децата идеи, свързани с изявяване на силуета, фактурните ефекти, обемно-пластичната разработка. Целта е обвързана с крайния продукт – създаване на накит, маска, изделие с утилитарно предназначение. От значение за успешен резултат е съобразяване на технологията с възрастовите особености на децата. По тази причина е препоръчително изпълнението на изделия от кожа да започва в III възрастова група, от предучилищния период, при достатъчно умения за лепене и изрязване.

Метал

Металът е доказан традиционен материал за изработка на художествени изделия. От него чрез отливане, изковаване, гравирание и т. н. се изграждат форми в диапазона от накита до металопластиката. В разглеждания аспект изделията от метал, положени чрез приковаване, спояване, пришиване към носеща основа с оглед декоративен ефект биват отнасяни към произведенията на апликацията. Поради свойствата на металите (плътност, якост, твърдост и т. н.) използването на този материал в учебната изобразителна дейност е възможно под формата на станиол или други метални фолия. В предучилищна възраст първоначалното

запознаване с разглеждания материал е свързано с манипулативни действия (мачкане, прегъване, сплескване, овалване), насочени към усвояване на качествата пластичност, гладка, бляскава повърхност. Впоследствие поетапно се усвоява изрязване и съединяване с носеща повърхност. Първите стъпки са насочени към изграждане на сферични форми от станиол, напр. синци за огърлица, мозаечни фигури и др., впоследствие сплитки, гирлянди, ивици и форми за кинетични пластики до изработване на декоративни мотиви за честитки чрез гравирание на метално фолио. Установено е, че работата с метални фолия силно привлича децата, но поради спонтанността им (напр. интерес към вкусови качества, поглъщане) този материал трябва да се прилага, особено при най-малките с повишено внимание.

Текстил

Текстилните материали са подходящ и достъпен материал за апликиране. Техните художествени качества се обуславят от голямото цветово и фактурно разнообразие на разновидностите тъкани и от генетичната връзка на този вид апликация с облеклото. Изграждането на изображение чрез текстилни средства се осъществява главно в две посоки: **чрез пришиване** и **чрез залепване** върху носеща основа. Тези начини определят изборът и подготовката на

материалите като изобразителни форми.

В обучението от особено значение е наличието на предпоставки (знания, умения, качества) за прилагане на определена изобразителна технология. Това изискване е от значение и за апликацията чрез пришиване. Освен с текстилните форми, тази разновидност въздейства и със закрепващия, извезан контур по периферията на материята. Обшивката с подходящи за декоративния ефект шнурове, преди подчертава изразителността на формите и дори участва като структурен елемент в художествения образ.

За осъществяване на апликация чрез пришиване важно условие са уменията за различни видове бодове. Установено е, че от петгодишна възраст децата имат възможност да съединяват чрез пришиване тъкан върху тъкан, съответно копчета и др. (8, 192). Но в изображението сложните бодове отстъпват пред водещото въздействие на апликираната форма. Затова вниманието се концентрира първоначално главно върху изразните възможности на текстилния материал. Тъканата материя позволява чрез гънки, разрези, мачкане или прикрепени подложки да се гради цветови, фактурен и пластичен ефект. Получените набори в резултат на манипулациите са потенциален носител на изображение и ако е налице изобразителна цел, гънките се фиксират

към общата конфигурация на образа чрез забождане.

Свойствата на усуканите влакна във въжета, шнурове, канап и др. осигуряват благоприятни възможности за използване в апликацията. Разплетени или сплетени, пришити или свързани един с друг снопове притежават качества да създават композиции, в основата на които са основните художествени елементи: точка (възел), линия (нишки с различна дебелина и посока), петно и повърхност. Посоките на изграждане започват от контурно очертаната форма и се развиват по обособения път на художествената тъкан от текстилното пано в приложното изкуство. Важна особеност е прикрепването на създадените форми да се извършва чрез пришиване върху носеща тъкан (зебло, канаваца и др.).

Разновидност на разглеждания тип апликация са произведения, създадени на принципа "пачуърк" (работа с кръпки). Техниката се изразява в съединяване едно за друго на разноцветни парчета плат чрез пришиване. Характерна особеност е, че върху всяко парче или върху част от комплекта предварително бива изградена апликация. Получените резултати – изображения впоследствие се съединяват в обща конструкция. Така изграденото пано би могло да бъде плод на колективен труд, при който от значение за постигане на единно звучене и хармония е важно наличието не само на изпълнителски

умения, но и на предварителен проектантски етап. Планирането, включващо замисъл, идеен проект, осмисля и гарантира съвместимостта на отделните сегменти и подготвя композиционната организация на цялото произведение.

Въпреки художествените качества на апликацията чрез пришиване този технически вариант в обучението поради ограниченията, които налага детската възраст, има второстепенна роля. С повече предимства е способът чрез **залепване** на текстилните материали. При него се избягват допълнителните операции на пришиване и пътят до крайния резултат се скъсява.

Наборът от тъкани, приложим за апликацията чрез залепване, е неограничен. Използват се материали както с мека повърхност (американ, сатен, мулескин и др.) така и с груба фактура (док, зебло, ленено платно). Основно, закрепването на изработената форма върху основата се осъществява с помощта на лепила. Затова в повечето случаи текстилните тъкани е желателно да се подлагат на специална обработка преди използването им в изобразителния процес. Подготовката е необходима, за да не "пробие" лепилото през тъканта при залепване на апликираната форма. Осъществява се в два варианта: 1. чрез нанасяне на слой от нишестено-каолинов грунд върху работната повърхност и 2. чрез подлепване на работната страна с хартия.

При първия случай избраното парче плат се опъва и закрепва върху рамка. Целта е покриване с тънък пластжелирано лепило (желатин, туткал) или грунд с оглед закриване порите на тъканта. Нанасянето се извършва с широка четка, а излишния слой се отнема от материята чрез еластичен инструмент. След изсъхване платното трябва да бъде разрязано в подходящи за учебната работа форми. (Пр. А+ – 297x420 мм, А4 – 210x297 мм, А5 – 148x210 мм) и съхранявано в получения вид без огъване.

За изпълнение на 2-ри вариант текстилната тъкан се опъва върху равна плоскост. Впоследствие тънка еластична хартия със съответен на платното размер изцяло се покрива със слой лепило. След 5 – 6 минути престой отново се покрива с втори слой и внимателно се полага и притиска върху тъканта. Ако са необходими текстилни материали с полпътна хартиена подложка, се прилага друг начин. Върху разпънат над плоскост хартиен лист се нанася лепилен слой. След кратко изчакване се прилепва чрез заглаждане тъканната материя, така че да легне без гънки и чупки. И в двата случая на подлепване процесът приключва с етап на съхнене. Той се осъществява чрез поставяне на изработените материали под натиск за няколко часа. Впоследствие подлепените тъкани, както при първия вариант, се сортират, разрязват във формати и съхраняват.

Освен посочените обработки на текстилните материали, необходими за закрепването при апликиране, известни са и други способности за залепване на тъкани. Например в текстилната и шивашка промишленост се прилагат лепила с високи якостни качества. Неудобството при тях е, че съединяването на слоевете материя се осъществява в резултат на топлинна обработка. Сходен начин за свързване описва и М. А. Гусакова (2, 59–60). Под тъканата материя, от която ще се изрязва апликираната форма, се подлага парче полиетилен и едновременно от двата материала се изрязва нужната фигура. Впоследствие върху носеща основа (фон) се поставя полиетиленовата дублираща изрезка, а върху нея – лицевата текстилна форма. Съединяването се осъществява чрез проглаждане с горещия ютия.

Технологичните подходи в апликацията от текстилни материали – пришиване, прилепване, съдържат богатство от варианти. Във възможностите им са еднослойно изображение и многослойни натрупвания, комбиниране и взаимно обогатяване. Резултатът, във формален аспект, е носител и на естетически качества, а това в голяма степен е обусловено и от лекотата при опериране и изрязване с текстилните материи. Тези предимства очертават художествения потенциал на тъканните материали и определят стойностното им място в учебната изобразителна дейност.

Хартия

От групата на материалите за апликиране **хартията** в учебния процес е с най-широко приложение. Неограничените ѝ възможности са я наложили като основен и дори твърде често, като единствен в учебната практика материал.

Произходът на хартията се датира около началото на II в. от н. е. Способът за изработването ѝ е открит в Китай и се основава на обработване на сравнително евтина и достъпна суровина – растителни влакна. Отначало в Китай хартията се използва предимно за декоративни цели, твърде различно предназначение от приложението ѝ в съвременността – като основен носител на писмени знаци. Нейни предшественици са папирусът и пергаментът. **Папирусът** се употребява в Египет през III хилядолетие преди новата ера, а през първото хилядолетие преди новата ера широко се разпространява и в средиземноморските страни. Наименованието си получава от едноименно растение, от което е изработван. Нарязано на части, стеблото на растението се разцепва и получените ивици били подреджани една върху друга надлъжно и напречно до образуване на необходимата дължина. Получавал се по този начин свитък с дължина до 10 – 15 метра.

Появата на **пергамента**, според преданието, се свързва със забрана. За да умножи броя на свитъците в основаната от него Александрийска

библиотека и да надмине по усърдие пергамския цар Евмений, Птоломей II забранил да се изнася от Египет писмен материал от папирус. Това станало причина през III век пр. н. е. да влезе в употреба нов писмен материал – пергаментът. Названието идва от името на малоазийския град Пергам, където е изработван особено качествен пергамент. Приготвян е от животински кожи и поради високата цена книжовниците били принудени да заличават старинните надписи и да изписват върху тях нови (палимпсести). Като материал е употребяван между III в. пр. н. е. до XIV столетие, когато окончателно е изместен от хартията.

Дълго скриваният в Китай метод за получаване на хартия прониква в Корея и Япония и чрез арабите се разпространява от Мароко в Европа около 1150 година. Първоначално хартията е изработвана от растителни влакна, като за суровина се използват памучни, ленени, конопени или копринени тъкани. В съвременния вид основна суровина е целулоза и дървесина с примес на различни видове уплътнители (каолин, талк, клей, скорбяла, смоли). Сместа се отлива във вид на каша и в машинно устройство след отстраняване на течността хартиената маса се валцува, пресова. Крайният продукт се разрязва на листи или навива на рула.

Информираността за производствения процес на хартията е от значение за прилагане качествата на то-

зи материал в апликацията. Например, посоката на хартиените влакна влияе върху изображението. В процеса на отливане влакната на хартиената маса се ориентират с дължината си главно по направление на движението на машинното устройство за хартия. В това направление, определяно като надлъжно, здравината на хартията е по-голяма, а деформацията при овлажняване е значително по-малка, отколкото в напречно положение на влакната. Тази особеност е от значение при покриване на хартиената форма с лепило. Съществуват няколко начина за определяне надлъжното и напречно направление на влакната:

1. От две взаимноперпендикулярни страни на лист хартия се изрязват две еднакви ленти. Поставят се една върху друга и се придържат в единия край. Постепенно лентите се разделят – по-слабо огънатата съответства на надлъжното направление на влакната.

2. При изкъсване на ленти от лист хартия във взаимноперпендикулярни посоки, лентата с надлъжно направление на влакната е с по-праволинеен ръб от лентата с напречна ориентация на влакната – тук разкъсаният ръб е неравномерен и деформиран.

3. Върху сух лист хартия се капва капка вода. В навлажнената зона хартията образува вълнообразни ивици, които са ориентирани по посока на направление на влакната.

В зависимост от начина на производство, от съдържанието на целулоза, от степента на смилане на хартиените влакна, от естеството на пълнителите, от съдържанието на лепилото и пр. се определя видът и предназначението на хартията. Като материал след допълнителна обработка има извънредно широка употреба. Според някои източници са известни над 600 вида, а съгласно БДС са определени 10 основни вида хартии (7, 54).

Изборът на хартия за изпълнение на приложения в учебния процес е в зависимост от възрастовите особености. Първоначално приложими са онези видове хартия, чрез които е възможно децата да извършват манипулативни действия – мачкане, късане, впоследствие разрязване, изкъсване и др. Но, дори и в тази първа степен, ограничението само в един вид хартия е неоправдано. Стесняването на апликацията през целия цикъл на обучение до един или друг вид хартия (напр. само гланцова) затруднява изобразителното развитие. За необходимите условия от значение е богатият набор от разнообразни и разноцветни хартии, които максимално да стимулират творческите намерения на обучаваните.

Известно е, че в учебната практика се оперира с твърде ограничен диапазон хартии. Това са главо “гланцовите блокчета” или т. нар. “блокчета с велурени хартии”, т. е. онези материали, които пазарът за учебно-

технически средства предоставя. В определена степен тези материали са резултат от традиционната инерция за свързване на апликацията с ръчния труд или ограничението е следствие от подценяване ролята на апликирането като средство за естетическо познание. Съвременната гледна точка за разглеждания вид изобразителна дейност очертава необходимостта от използване на широк спектър – от най-тънката и мека цигарена, вестникарска, с гланц (сатирирана) или матова хартия до картон и мукавата. Достъпността на хартията (включително и онази, която е изпълнила предназначението си) прави това условие напълно осъществимо.

Първите стъпки към апликацията са насочени не към изграждането на конкретно изображение, а към овладяване свойствата на хартията. Чрез манипулативни действия, играйки, детето още в доизобразителния период изследва възможностите на този основен материал. Постепенно в развитието, в смачканите или скъсани парчета вестник, открива подобие на позната форма, открива, че не единствено гладката и монохромна повърхност е с качества, а такива притежава и грубото намачкано парче, с печатан текст или на цветни петна, че освен двуизмерна може да се създаде и триизмерна форма. Характерните свойства на хартията се опознават систематично в играта и в продуктивната дейност. Последовател-

ността е от меката към твърдата хартия. От гладката и матова към фактурната повърхност. От плоската форма (еднослойна, многослойна) към обемната. Сред свойствата на хартията се откриват покривност или прозрачност, пластичност и еластичност. Най-подходящи материали са:

– печатарската хартия в нейните разновидности: типографска, офсетова, вестникарска, картографска, хромова;

– амбалажна хартия;

– картон и мукава: бристола, кадастрон, гофриран картон, велпапе и др. (54–56).

Сред най-използваните материали са и хартиите за декоративни цели:

– цветногланцова;

– шагренова хартия и др.

Спектърът на декоративните хартии се разширява и чрез самостоятелното им използване. Този самостоятелен процес има и образователна стойност и с удоволствие се изпълнява от децата. В него се съчетават игрови мотиви и целенасочено в продуктивната дейност се осъществява резултатът като изобразително средство.

Декорирането се изпълнява с достъпни средства: хартии; бои – акварел; темпера, гваш или маслени, латекс; туш, мастило; лепила. За нанасяне на цветния разтвор – тампони, четки с мек и твърд косъм, пулверизатори, еластични пластини (шпакли за живопис) и др.

В технологията за нанасяне на цветния слой съществуват разнообразни възможности.

1. Тониране на хартията чрез покритие с разтворен акварел, темпера или други водоразтворими оцветители. Оцветяването се осъществява чрез четка, гъба, дунапрен или пулверизатор. За фиксиране на цветовия слой разтворът се смества с малък процент лепило.

2. Тониране чрез пръскане на оцветители. Най-подходящи са напмпващите пулверизатори, но за малки повърхности успешно се използват четка с еластичен косъм (четка за зъби) и гребен. Разпръскването се осъществява чрез разтриване на напоената с оцветител четка върху зъбците на гребена.

3. Тониране чрез смесена техника темпера и туш и измиване на положения контрастен слой. Използват се светли цветове темперна боя, които се полагат пастозно чрез четка или еластична пластина (нож за живопис). След засъхване на боите, хартията се покрива (посредством четка, пулверизатор) с туш. Впоследствие след изсъхване целият лист се измива с гъба или четка.

4. Декориране чрез отпечатък на текстилна текстура. Необходими материали: парчета мрежовиден, едротъкан плат (зебло, марля, канаваца), гумен валик, поливинилацетатна боя, маслена или темперна.

Поливинилацетатният или темперен оцветител се разтваря в рядък

воден разтвор. С четка или чрез попиване се оцветява цялото парче плат и преди да е изсъхнало се поставя в разпънато положение върху хартията. Положеното парче се покрива с нова хартия и върху така подредените слоеве се валира с гумен валик. Ако, натискът не е достатъчен за прехвърляне на контрастен отпечатък, валикът се подменя с метална лъжица, чрез която с кръгообразни движения се прехвърля конфигурацията на текстилната материя. При използване на маслени бои оцветителят се разтваря в съответен за боите разредител.

5. Декориране чрез отпечатък от гладка основа. Повърхността на гетинаксова, стъклена или плексигласова плоча се натрива с парафин като подготовка за работа с темперни бои. Ако оцветителят е маслен, гладката повърхност се покрива със сух сапун. Избраните цветове се разтварят до гъст течен разтвор (темперният оцветител се смесва с процент лепило). Така подготвените бои се насят с мека четка или се изливат върху гладката плоча. Избраният лист хартия се поставя внимателно с лицевата страна върху оцветената плоскост и с валик се притиска към повърхността. След валирането, притиснатият лист се отделя, отлепва от гладката повърхност по възможност без да се движи встрани.

6. "Мраморна" хартия.

Необходими материали: голяма фотографска вана (400x500 мм), маслени бои, светла плътна хартия.

Боите с необходимите цветове се разреждат в отделни съдове с терпентин или аналогичен разредител до консистенцията на мляко. Във ваната се налива 30–40 милиметров слой студена вода и от подготвените цветни разтвори се излива капковидно част от боите. Хартиеният лист се хваща за ъглите и плавно се спуска върху водната повърхност. След контакта листът се вдига рязко нагоре и се поставя за съхнене.

Изброените начини за оцветяване на хартии за целите на апликацията не изчерпват всички възможности. Варианти могат да възникнат спонтанно, без специални рецептури. Обединяваща страна на различните начини е свързана с последния етап за постигане на крайния резултат. След приключване на процеса на тониране хартиите трябва да се изсушат и поставят под тежест. Впоследствие, подобно на разгледаните по-горе текстилни материали, декоративните хартии се сортират, разрязват във формати и съхраняват без прегъване.

Апликацията, разглеждана като способ или като вид изобразителна дейност, е в зависимост от свързващите вещества и от технологията на лепене.

В изобразителния процес **свързващите вещества** са основна състав-

на част на материалната структура и в голяма степен определят техниката на изпълнение. Затова както приложението, така и разновидностите на свързватели и лепила са обект на изследователски интерес със значение за изобразителната технология. Например, особен интерес в Ермнините и ръкописите на зографите представляват начините за получаване и комбиниране на свързвателите, сведенията за приложението им не само в грундовите състави, но и в самия иконописен процес – влиянието им върху структурата на живописния слой и неговата фактура, върху техническите методи на изпълнение.

В класифицирането на лепилата са обособени две основни групи: А) свързватели от животински произход и Б) свързватели от растителен произход. Основното предназначение на свързвателите според писмените източници е да слепват структурните частици на пигментите и багрилата при получаване на бои. Но лепила с висока степен на адхезия като туткал или казеин се прилагат и в грундовия състав и за залепване на платното върху носеща основа. Необходимостта от тези лепила в чист вид или комбинация от свързватели е наложена и от техниката на металните покрития в произведенията на християнското изкуство. Металът – във вид на варак или като гравирани повърхности е съставен елемен на живописния слой на иконата, със

символично значение и естетическа стойност. Известни са няколко метода за нанасяне на метали, сред които е популярният още от античността начин на полагане с разтвор от лепила (14, 43–47).

В апликацията лепилата имат съответното приложение. Освен традиционните, познати от древността свързватели, съвременната химическа промишленост е наложила и ефикасни лепила, разработени на основата на синтетични полимери. Лепилата сега притежават неограничени възможности със значение за съвременните форми и средства на изобразително изразяване. Например техниката на колажа е немислима без лепила.

В учебния процес чрез лепила се усвояват първите знания и умения за изграждане на апликирано изображение. Т. е., свързващите вещества са основно и незаменимо средство в учебната изобразителна дейност. Необходимостта от тях поставя изисквания за антисептичност, безвредност, лекота при използване и съхранение, да образуват безцветен и прозрачен филм.

Най-подходящи са следните лепила:

1. Нишестено лепило. Изработва се от нишесте, получено от картофени грудки, оризови зърна, пшеница или царевица. Най-разпространено е царевичното нишесте. Лепилото е известно още под наименованието Клайстер (нем. Kleister). Пре-

поръчано е в първото ръководство за учители от Ат. Чешмеджиев с методически насоки за художествена работа с хартия, издадено през 1928 год. под заглавие "Мозаечно рисуване". Рецептата е: "За лепене се употребява варена кола или нишесте. Изсипва се колата или нишестето в съда и се забърква с малко вода до гъста кашлица. След това в съда се полива по малко вода (вряла) и се бърка с лъжица. Наливането на гореща вода и бъркането ще продължи, докато се получи прозрачна маса без никакви бучки". (13) Клайстерът може да се получи и по друг начин: необходимото количество студена вода се налива в емайлиран или алуминиев съд и се добавя отмерената доза нишесте. Съдът със сместа се поставя във вряща вода или на слаб огън и се нагръва при непрекъснато бъркане до сгъстяване (т. е. 60–70° С) и получаване на лепило с прозрачнобял цвят със синкав оттенък. Клайстерът не трябва да се нагръва до по-висока температура, тъй като чувствително се разрежда и става провлачен и гъстотечен, което затруднява използването му. Качествата на клайстера могат да се подобрят, ако в топлия разтвор се добави минимално количество боракс. Този вид лепило силно се сгъстява при изстиването си и отделя вода. Ето защо се изработва в малки количества, необходими за едnodневна работа (впоследствие клайстерът е неизползваем).

2. Брашно лепило. 40 грама брашно се подсушават в течение на 40 – 50 минути при 50°С и периодично разбъркване. Смесват се с част от предварително отмерените 750 ml преварена или дестилирана вода до гъста консистенция. Останалата течност се нагръва до кипене и след това постепенно се долива във воднобрашнената смес при постоянно разбъркване. Съдът се поставя на водна баня и лепилната маса се нагръва до 80 – 85° С в продължение на 25 – 30 min. Изстиналото лепило се прецежда през марля в съд за съхранение. За подобряване еластичността на филма се добавят 10 ml глицерин, а против бактериално разлагане – 4 ml 40%-ен формалин. Лепилото запазва качествата си в продължение на 3–4 дни.

3. Декстриново лепило. В метален съд на слаб огън се пече нишесте при непрекъснато бъркане до бледожълт цвят. След това се изсипва във вода и се бърка до еднородна смес. Лепилото не желира и може да се разрежда с вода, но изсъхналият лепилен филм е крехък и има слаба адхезия към залепваните повърхности. За подобряване на еластичността се добавя 1–2% глицерин, а за по-висока адхезия – 1% боракс.

4. От синтетичните лепила най-широко приложение има поливинилацетатната дисперсия (известно още като ПВА, С–200). Това е гъста сметаноподобна течност с млечнобял цвят. Притежава редица качества, с

които е полезен материал за работа по апликиране: високоеластичен лепилен филм, прозрачен тънък слой, добра слепваща способност, не се поддава на бактериално разлагане. Лепилото е дълготрайно при температура 15 – 20° С, но при температури, по-ниски от 0° С загубва своите свойства си. Използва се чисто или смесено с карбоксиметилцелулозно лепило.

5. Карбоксиметилцелулозно лепило (известно още като КМЦ, тапетно лепило). Сухата лепилна смес се разтваря до 24 часа във вода. (Процесът може да се ускори в затоплена вода). Лепливостта е в зависимост от концентрацията на сухата смес в лепилния разтвор. Слепващата способност може да се повиши и чрез добавка от поливинилацетатна дисперсия (С-200). Лепилото е с дълга трайност и не се поддава на бактериологично разлагане.

За процеса на апликиране освен хартия (или др. изобразителни материали) и лепила са необходими и следните пособия:

- ножица;
- четки;
- подложка за предпазване на работната маса;
- парчета плат за почистване.

Рязането на изобразителните форми, необходими в апликацията, се осъществява чрез книговезки ножове и ножица, но в учебния процес се извършва основно чрез ножица. Важно изискване към инструмента е

да бъде със заоблени върхове и съобразен с възрастта на децата. До 4–5-годишна възраст децата съставят апликации от готово изрязани фигури и усвояват техниката на лепене. Своевременно възникват условия и необходимост от упражнения за рязане. Първите стъпки се полагат чрез рязане с ножица на ленти. От рязане по права линия постепенно се пристъпва към рязане на форми с крива линия. Правилата за рязане с ножица се указани от Ат. Чешмеджиев (13), и те не са загубили своето значение.

“Рязане по права линия”. Отваря се цялата ножица и се поставя хартията за рязане в ъгъла на отвора и се изразява по начертаната с молив или само на око линия. При рязане по права линия да се гледа не мястото на рязането, а края на ножицата, който трябва да съвпада с линията на рязане.

– втори начин – прилага се при криви линии. При рязането не трябва да се гледа края на ножицата, а точката на рязане. При извиване се движи не ножицата, а хартията, която се реже и която работещият държи в лявата си ръка.”

Лепилото върху формата за апликиране се полага чрез четки. Изборът е в зависимост от гъстотата на лепилния разтвор. Най-подходящи са плоските четки с еластичен косъм – № 12, № 6, но размерът трябва да се определя според големината на формите. Работата с четка изисква определени умения – упражняване на

премерен натиск, замах, контролиране на движенията при покриване на част или на цялата форма с лепило. Началото се поставя с най-елементарния начин на лепене – точкуване, постепенно се преминава към ивично полагање на лепилото в близост до периферията и към цялостно покриване на формата. Утвърдени са определени похвати за намазване. Лепилото се нанася ветрилообразно от центъра към ръбовете на формата, с тънък, равномерен слой, при което е желателно четката да се обръща на различни страни. Краищата на формата се покриват внимателно, като се внимава да не попадне от лепилната смес върху лицевата страна. Така подготвена тя се повдига с твърдия връх на четката и се полага върху вече установеното ѝ място, в предварително уточнената композиция. Към залепване се пристъпва в следния ред: напасват се отдалечените краища на залепваната фигура, отпуска се внимателно тази част и след това се отпуска частта, която е придържана. Ако формата съпада със съответното ѝ място се заглажда и притиска.

В апликацията основна закономерност е: композиционната организация на произведението да се осъществява чрез подвижно подреждане на елементите. Едва след установяване на оптималния вариант се пристъпва към залепване на формите. Препоръчително е началото при залепване да се постави с фигурите

от композиционния център, от основната група, от най-едратата форма и поетапно да се пристъпва към второстепенните форми и детайли. Всяка отделна форма се повдига внимателно от композицията, покрива се с лепилна смес върху предпазваща подложка и отново се връща на определеното място. Този ритъм е характерен за еднослойната апликация. При други разновидности – двуслойна, многослойна и пр., ходът на работа се запазва относно I етап – подвижно композиционно подреждане. Вторият етап – залепване, се осъществява чрез групово съединяване на отделните елементи, които вече в компактна форма се фиксират на съответното място в общата композиция.

След откриване на основния способ на действие – изрязване, децата се запознават с **изкъсване**. Тази последователност е свързана с необходимостта от наличие на определена сръчност и сравнително точен окомер. Умението за изкъсване се овладява чрез използване на предварително подготвени листове хартия с квадратна и правоъгълна форма. От тези фигури чрез отнемане на краищата се създават кръгли и елипсовидни форми. Според насоките в ръководствата относно учебната изобразителна дейност са известни три начина за изграждане на определен образ чрез способа на изкъсване:

1. От цяло парче хартия с квадратна или правоъгълна форма чрез закръгляне на око.

2. От мозаично налепване на малки парченца изкъсана хартия.

3. Комбиниран начин. Върху залепена, изкъсана обединяваща форма се налепва свободно втори слой малки късове хартия (9, 150–151).

Изображенията, получени чрез изкъсване се отличават с оригиналност и непосредственост. Тези качества се извяват от богатството на техниката, от живия контур на формата, от директното съприкосновение на ръката с материала. Освен посочените страни чрез изкъсване, децата усвояват изразни средства, които произлизат от структурата на материала. Например, в резултат на способа се стига до заключението, че изкъсаните от взаимноперпендикулярни страни на общ лист хартия **ивици** се различават по праволинейност на контура. Фактът, че още в доизобразителната дейност децата в игра изледват чрез психомоторни действия свойствата на материала, не трябва да се подценява. Той дава основание в изобразителното развитие **изкъсване** като способ да се използва още в началото на изобразителната дейност, при прехода към изобразителния период.

Чрез преките манипулативни действия с хартия, освен изкъсване се овладяват и способности, които придават на апликацията и релефно-пластични качества. Например създаване на апликации от смачкани хартиени топчета или произведения от залепени ленти в обща мрежа и

пр. Тази страна на развитие очертава обхвата на т. н. релефно-пластична апликация. В практиката са утвърдени начини за изграждане на релефно-пластичен образ. Огнян Занков ги формулира по следния начин: вдлъбване, прихлупване, прегъване, плисиране, извиване (10, 138–140). Всеки от начините има за цел изграждане на обемна фигура с оглед пластично въздействие на произведението. Пластичен ефект се постига и по пътя на използване на хартиени материали като гофриран картон, велпапе, чрез смесване на разнородни хартии, натрупване на слоеве чрез техника папие-маше. Възможностите на хартията осигуряват неизчерпаем запас от варианти, от импровизиране или преливане от една в друга технология – сума от качества, които очертават този материал като особено значим за изобразителната дейност.

ПЛАСТМАСОВО ФОЛИО

Пореден материал с приложение в апликацията е **пластмасовото фолио**. Разработван е на основата на полиетилен или поливинилхлорид. Съществува в богата палитра от цветове и асортимент – хроматични, ароматични, включително и с метален ефект. Характерна особеност е чистотата и интензитетата на цветовото покритие с матов или мек ефект или в разновидности с бляскава и гладка повърхност. С посочените качества този изобразителен материал е изразително и оригинално средст-

во в апликацията. Изработва се главно в две разновидности: с проклеена работна повърхност и втори вид – без свързващо лепилно покритие. Положеното готово свързващо покритие облекчава технологично изобразителния процес, като премахва целият комплекс от необходимият инструментариум за лепене. Достатъчно е само от изрязаната форма да се отнеме предпазващата изолация и да се притисне фигурата върху избраното вече в композицията място. Вторият вид, без лепилно покритие, не се препоръчва за учебната работа. Тази разновидност изисква за свързване с основата на апликацията контактни лепила, в съдържанието на които има опасни за здравето изпаряващи се вещества.

ПРИРОДНИ МАТЕРИАЛИ

Природните материали в специализираната литература неизменно са посочвани като приложими в апликацията. В обхвата на наименованието влизат група натурални вещества и суровини, които директно или след обработка (изсушаване) биват използвани като изобразителен материал. В изобразителната технология категоризирането на определена група материали като **природни** не се практикува, но поради утвърденото терминологично понятие в педагогическата практика и създадената теоретична традиция в тази посока употребата на наименованието е оправдана. Още през 1887 година Ни-

кола Живков в ръководството си за възпитание и обучение на деца до 7-годишна възраст пише: “Освен валянието на грънци, има и други много занимания, на които материала не струва много пари, или по-добре съвсем е без пари, таквиз неща са: семена от овошки, да нареждаме разни фигури.

От книжни панделки плетене, да издълбават от дърво разни предмети, да нижат сенце (мерджани), охльовчета и много други; но от сички тия за предпочитане е заниманието с плява, от което занятие детето може да види облага в твърде късо време, освен като си исплете шапчица за куклата и за себе си, а може и да продаде някои неща.”

В ръководството си Никола Живков описва подробно рецептури за обработка на слама и за приложението ѝ, но все още апликацията като цел не се визира. В насоки, последвали “Детинска мъдрост” на Н. Живков, природните материали се свързват основно с ръчната работа. Тук са обособени раздели моделиране, картонаж, дърводелство, кошничарство и т. н. Апликацията като технически процес естествено се вписва сред ръчната работа, дори Аг. Чешмеджиев в ръководството си “Мозаечно рисуване” подчертава: “Мозаечното рисуване е поставено към рисуването, което по същество се намира в пълно подчинение на ръчната работа, като отдел на картонажа.” Инерционно, свързането

впоследствие на апликацията с ръчния труд носи верижно и съответната терминология и материали. Например апликацията присъства и в съвременни ръководства по трудова и конструктивно-техническа дейност със съответните материали и технология. Указват се материали с широк регистър: от дървесен пух, люспи от луковици, мъх, треви, семена и пр. и **хербаризирани растения**, листа и др. За изобразителната дейност тези материали притежават силно самостоятелно формално излъчване, затова подчиняването им на съдържателни задачи е свързано с висок художествен професионализъм. Т. е. в учебния процес по изобразителни дейности, поради мярката, необходима за естетическия резултат, към използването на природни материали, е препоръчително да се пристъпва с особено внимание.

Освен посочените по-горе материали в апликацията намират приложение и т. н. **ДОПЪЛНИТЕЛНИ ВЕЩЕСТВА**. В групата са органични или неорганични материали с фактурни или цветови качества. В тази категория са обособени всички средства, които техниката на **колажа** използва. Примерите са многообразни, но част от материалите имат приложение и в учебната апликация. Например пясък, калчица, предмети. Важна страна е, че разнообразието,

което допуска колажът, е само външна страна на техниката. Изборът на материали в тази техника е ръководен от осъзнати естетически цели. Затова въвеждането на предмети, единствено от формални съображения е нецелесъобразно при навлизането в изобразителната дейност. Препоръчително е в обучението да се прилагат комбинация от материали, лепила – напр. кожа, фурнир, съпоставка на различни текстури, чрез които се изразява асоциация, усещане или се гради определен образ. Освен използване на разнородни материали техниката на колажа дава примери за цветово организиране на изображението, за покриване на форми, зони или цялото произведение с акварел, темпера и пр. или с чисто графични материали. Резултати има и подходът за използване на фотографии, изрезки с пространствени и цветови белези, които със запечатаният сюжет участват в замисъла на композицията.

Свободата на използване на материалите е свързана със съвременни тенденции в художествения живот. Тази реалност определя необходимостта от вникване в техническата страна на изобразителния процес – необходима предпоставка за възприемане и осмисляне на художествената образност.

ЛИТЕРАТУРА

1. Гусакова, М. А. Апликация. М., 1987.
2. Гусакова, М. А. Апликация из ткани. – Дошкольное воспитание, 1980, № 12.
3. Димчев, В. Изобразително изкуство – методика. С., 1993.
4. Димчев, В. Развитие на художествено-изобразителната дейност. С., 1977.
5. Живков, Н. Детинска мъдрост. В., 1887.
6. Немцов, Др. Материали за рисуване и използването им в началното училище. С., 1970.
7. Николова, Т. и др. Практикум по труд и техника. УИ “Св. св. Кирил и Методий”. Велико Търново, 1993.
8. Пантелева, Л. В. и др. Художественный труд в детских садах СССР и СФРЮ. М., 1987.
9. Петрова, Е. и др. Книга за учителя на втора група в детската градина, I част. С., 1984.
10. Програма. Активността на детето в детската градина. Книга за учителя. Под ред. на Н. Витанова. С., 1994.
11. Съвременен българско декоративно и приложно изкуство. Съст. А. Обретенов и др. С., 1980.
12. Цонев, К. Технически наръчник на художника. С., 1957.
13. Чешмеджиев, Ат. Мозаечно рисуване – ръководство за учители в основните училища. С., 1928.
14. Шаренков, А. Технология и техника на възрожденската живопис. С., 1992.
15. Шейтанова, Ц. и др. Естетическото възпитание в детската градина. С., 1987.

MATERIAL AND TECHNIQUES OF PORTRAYING THROUGH APPLIQUED

NIKOLAI GIULCHEV
Summary

Of primary importance for the realization of the educative pictorial problems is the initial mastering of the necessary minimum of materials and technical devices for portraying. Appliqued is a pictorial activity which achieves cognition and reflection of reality with specific means of expression. The structuring of materials and techniques of portraying through appliqué is a precondition directed towards a systematical forming of knowledges and skills for penetration in the technological side of the portraying process for perceiving and rationalization of the art figurativeness.